

ACTIVITATEA LUI C. A. ROSETTI CA MINISTRU AL INSTRUCȚIUNII PUBLICE

N. ADANILOAIE

Reliefarea figurii lui C. A. Rosetti — cu prilejul împlinirii unui veac de la moartea sa — constituie o datorie de onoare a Societății de știință istorice deoarece această mare personalitate a vieții politice și culturale din secolul trecut a fost totodată și unul din ctitorii României moderne.

Om politic cu vederi democratice, patriot înflăcărat, luptător neobosit pentru unitate și independență națională, pentru libertate, dreptate și progres social, militant pe tărîmul culturii și ziarist prin excelență, C. A. Rosetti și-a legat numele de cele mai importante momente din perioada constituirii României moderne. Revoluția de la 1848, unirea Principatelor și cucerirea independenței naționale sînt evenimente din frontispiciul istoriei României pentru realizarea cărora el a luptat — cu pana, vorba și fapta — cu o abnegație și o perseverență rar întâlnite.

Despre rolul lui Rosetti în propagarea ideilor liberale, necesare democratizării și consolidării statului național român, eminentul său contemporan M. Kogălniceanu preciza : „Adevăratul om politic al generației noastre a fost C. A. Rosetti, el îndată ce s-a întors din exil s-a îngrijit de mijloacele prin care să se facă propaganda ideilor reformatoare ; el a înființat «Românul» și l-a făcut citit de toți ; el a pus începutul partidului liberal care a fost sprijinitorul progreselor țării”¹. O caracterizare adecvată îi face, cîteva decenii mai tîrziu și marele istoric N. Iorga : „Revoluționar în tinerețe, republican pînă la moarte, admitînd monarhia ca o treaptă, străin de orice vanitate și dușman oricărui rang, sărac și de o superioară onestitate, C. A. Rosetti pontifica în templul libertății ; al libertății oamenilor, al libertății națiunilor”².

Ideile reformatoare propagate de Rosetti în ziarul „Românul”, ca și lupta sa pentru unitate și independență națională, pentru cucerirea de drepturi și libertăți democratice, sînt în general cunoscute, reluate și analizate într-o serie de lucrări și articole. Mai puțin s-a scris însă despre rolul lui în impulsivitatea culturii și mai ales a învățămîntului românesc. Aceasta este, de altfel, motivația pentru care am abordat subiectul prezentei comunicări.

C. A. Rosetti s-a aflat la conducerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în două rînduri : prima dată între 28 mai — 13 iulie 1860, făcînd parte din guvernul lui N. Golescu și a doua oară între 11 februarie — 15 iulie 1866 făcînd parte din guvernele prezidate de I. Ghica pînă la 10 mai, iar după această dată de L. Catargiu.

¹ Vezi *Lui C. A. Rosetti (1816—1916)*, București, 1916, p. XIII.

² N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 188.

Atitudinea lui de luptător militant pentru dezvoltarea învățămîntului românesc, pentru obligativitatea și gratuitatea instrucțiunii primare, se reflectă, de altfel, în presa timpului și înainte de ocuparea fotoliului ministerial. Chiar în *Profesia de credință*, publicată în „Românul” din 8 ianuarie 1859, Rosetti precizează: „Educație comună, gratuită, îndatoritoare și întreagă după aptitudine și capacitate. Largă întindere a instrucției primare. Toate funcțiile și mai cu seamă ale profesorilor [să fie] bine plătite și renălțate în demnitatea lor”. Ca ziarist, ca director de teatru ori ca ministru al instrucțiunii publice, el a acționat, în continuare, pentru organizarea și dezvoltarea tuturor treptelor și ramurilor învățămîntului — inclusiv a celui artistic —, urmărind ca școala să răspundă cerințelor vieții sociale, ca profesorii și învățătorii să contribuie la ridicarea nivelului cultural și politic al poporului.

În concepția lui Rosetti, pentru organizarea instrucțiunii publice era necesară o reformă radicală menită să ducă la modernizarea învățămîntului românesc și la extinderea rețelei școlare în toate comunele rurale. De aceea, îndată după venirea la minister a întocmit un proiect de lege privind „reorganizarea instrucțiunii publice” în care, printre altele, a stipulat: formarea unui consiliu superior al instrucțiunii pe lângă minister, instituirea unui colegiu complet „Gh. Lazăr” la București și a trei „semicolegii” în principalele orașe din țară, înființarea de școli normale primare în fiecare capitală de județ, ocuparea funcțiilor didactice prin concurs, inamovibilitatea profesorilor universitari și secundari, retribuirea lor după vechime și capacitate și obligarea de a redacta cursuri la trei ani de la titularizare³.

La 10 iunie 1860 Rosetti a instituit o comisie de profesori care — sub egida Eforiei școalelor — să dezbată proiectul său și să-l completeze „conform cu trebuințele și mijloacele” țării, subliniind că „reorganizarea școalelor” este cerută „de toată națiunea”⁴. O săptămână mai târziu, arătînd că instrucțiunea publică, astfel cum e organizată, „nu mai poate corespunde cu trebuințele” societății românești și că prima sa datorie, ca ministru, este să treacă la reorganizarea ei, Rosetti roagă Eforia să urgenteze definitivarea proiectului spre a-l supune, la timp, corpurilor legiuitoare⁵. Peste patru zile, fiind informat că proiectul său a fost considerat incomplet și că s-au „ivit greutăți” în elaborarea unuia nou, el insistă să se întocmească măcar un proiect de lege pentru înființarea unui Consiliu superior care, după aprobare, „se va ocupa cu elaborarea unui plan deplin de organizarea instrucțiunii de care avem neapărat trebuință în interesul ambelor principate”⁶. Drept urmare, la 12 iulie, Eforia i-a prezentat un proiect — de 23 de articole — care prevedea formarea unui Consiliu superior, alcătuit din 12 membri (din care 8 aleși de corpul didactic, cu atribuții largi în domeniul organizării și îndrumării învățămîntului)⁷. Acest proiect de lege — semnat de P. Poenaru, A. Tr. Laurian, S. Marcovici și alți profesori —, deși a fost redactat în spiritul

³ Arh. St. Buc., fond. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (prescurtat în continuare fond. M.C.I.P.), dosar 369/1860, f. 3—7.

⁴ Ibidem, dosar 313/1860, f. 2 și 21.

⁵ Ibidem, f. 4.

⁶ Ibidem, f. 8 (vezi ciornele acestor adrese, scrise de mîna lui Rosetti, în dosarul 369/1860, f. 8—10).

⁷ Ibidem, dosar 313/1860, f. 22—26; dosar 369/1860, f. 16—29.

vederilor lui Rosetti, n-a mai fost supus Adunării deoarece guvernul a demisionat.

Paralel cu insistențele pentru elaborarea unui proiect de reformă școlară, Rosetti considera necesar să reliefeze importanța instrucțiunii publice și rolul hotărâtor al profesorilor în dezvoltarea social-culturală a statului național român. În acest sens, la 23 iunie 1860, Rosetti a dat o circulară către toți profesorii din Țara Românească în care revela că deși sintem toți liberi și egali numai instrucțiunea mărește „sfera libertății civile și numai ea poate menține libertatea politică”. De aceea, instrucțiunea trebuie extinsă în toate comunele, orientată conform trebuințelor morale, sociale și materiale spre a contribui — cum spunea și M. Kogălniceanu, președinte al guvernului de la Iași, pe a cărui circulară, din 14 mai 1860, o publică în „Monitor” cu aprecieri elogioase alături de a sa⁸ — la întărirea simțului național, la admirarea virtuților strămoșești, „la iubirea de patrie... la înrădăcinarea principiilor egalitare și constituționale, la cultivarea frumosului... la moralizarea societății și, în sfârșit, la răspîndirea cunoștințelor economice, agricole, comerciale și industriale... care fac puterea și înflorirea națiunilor europene... A cîrmui învățămîntul astfel încît perfecțiunea artelor să mărească binele general și progresul — sublinia Rosetti — ...a cultiva în fiecare generațiune facultățile fizice, intelectuale și morale, și prin aceasta a contribui la acea perfecționare generală și gradată a omului” este scopul oricărui învățămînt social. „Numai prin răspîndirea instrucțiunii și prin armare — aprecia ministrul — vom putea consolida și naționalitatea și unirea și libertățile noastre”. El cere profesorilor să nu stea departe de „marile chestiuni naționale și sociale”, misiunea lor fiind de a lumina nu numai societatea viitoare, adică pe cea de pe băncile școlilor, „ci și cea prezentă în sînul căreia trăiesc și pentru care au datorii cetățenești a împlini”⁹.

Al doilea ministeriat al lui Rosetti s-a dovedit deosebit de rodnic. De altfel, în Rosetti și-au pus speranța multe cadre didactice. Unii învățători afirmau, în februarie 1866, că, prin venirea lui Rosetti în fruntea instrucțiunii publice, „pe tronul ministerial a ajuns un adevărat părinte al națiunii române care știe să recompenseze meritele fiecărui june”; alții precizau că au auzit că ministrul de acum „este foarte bun și învățat și dorește luminarea noastră”¹⁰. Popularitatea ce o avea nu l-a împiedicat însă de a fi un ministru autoritar, în marginele legii, sau trecînd uneori peste lege cînd avea de soluționat o cauză dreaptă. Punînd pe primul plan problemele școlare și pe plan secundar chestiunile clericale, Rosetti a schimbat chiar titulatura ministerului, inclusiv antetul imprimat pe hîrțile de corespondență. Astfel, din martie pînă în august 1866 acest departament se va intitula Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, și nu al Cultelor și Instrucțiunii Publice cum s-a numit pînă atunci și cum se va numi și după Rosetti.

Anul școlar 1865/1866 a fost însă confruntat de la început cu grele probleme mai ales de ordin material. Era primul an de aplicare a obligativității învățămîntului primar, în condițiile cînd lipseau, în mare parte, atît localurile corespun-

⁸ „Monitorul, ziar oficial al Țării Românești”, din 27 iunie 1860; vezi și Vasile Nechita, *Preocupări ale lui C. A. Rosetti în domeniul dezvoltării învățămîntului românesc*, în „Revista învățămîntului superior”, IX, nr. 10/1967, p. 82—83.

⁹ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 369/1860, f. 11—15.

¹⁰ Ibidem, dosar 398/1866, f. 56—57; dosar 1123/1866, f. 6.

zătoare de școală cît și cadrele calificate. Criza financiară existentă și seceta ce bîntuise în timpul verii a făcut ca funcțiile revizorilor școlari județeni să se suprimă încă de la 1 ianuarie 1866 pentru economii bugetare, ca salariile învățătorilor să se achite cu mari întîrzieri (uneori 6—12 luni), iar comunele să nu poată subvenționa întreținerea școlilor și reparațiile necesare acestora. Situația aceasta a dus la demisia unor învățători, la scăderea vertiginoasă a frecvenței elevilor din multe sate, părinții nemaiavînd cu ce-i hrăni și îmbrăca spre a-i putea trimite la școală¹¹.

Rosetti a încercat totuși prin circulare și prin diferite alte măsuri să îmbunătățească școlile primare și să facă din învățători și din profesori — ca în timpul revoluției pașoptiste — propagatori ai ideilor și intereselor naționale. Într-o circulară din 22 februarie 1866, imprimată și difuzată învățătorilor și profesorilor, ministrul sublinia: „Fiind învățători publici, simțiți și știți că mai cu seamă în epocele de regenerare aveți dreptul și datoria să fiți inițiatorii nu numai ai junimei, ci și ai națiunii întregi“. Li se cerea cadrelor didactice să țină adesea „conferințe publice“ în care să vorbească „despre drepturile națiunii noastre“ și despre datoria locuitorilor de a acoperi „împrumutul național“ de 30.000.000 lei ce s-a deschis pentru redresarea financiară a țării. Ministrul îi sfătuiă pe învățători să le vorbească din inimă locuitorilor despre aceste lucruri încît să-i facă să înțeleagă toți și să-și „pună silințele“ pentru înălțarea țării¹².

La 7 martie 1866, într-o circulară — imprimată și distribuită primarilor comunelor rurale —, ministrul C. A. Rosetti și V. A. Urechia, directorul ministerului, atrăgeau atenția autorităților comunale să se îngrijească de bunul mers al școlilor existente și să deschidă altele noi în satele unde acestea lipsesc, dotîndu-le cu toate cele necesare. Totodată — pe linia obligativității învățămîntului — li se cerea primarilor și consilierilor comunali să convingă pe săteni să-și dea copiii la școală căci numai luminîndu-se ei vor ajunge buni cetățeni, servind și apărînd interesele țării¹³.

La 12 aprilie, printr-o altă circulară, C. A. Rosetti încerca să convingă pe proprietarii și arendașii de moșii să contribuie la clădirea localurilor de școală prin comunele rurale. El spera să miște inima proprietarilor și arendașilor în favoarea răspîndirii instrucției publice, arătîndu-le că este în interesul lor să ajute la luminarea țăranilor, căci — precum se știe — „devin cu mult mai producătoare brațele săteanului cînd sunt conduse de o minte luminată și deșteaptă, de o minte care are cunoștința valorii, precum și a datoriei sale“, iar aceste brațe vor putea mai ușor îmbunătăți atît pămîntul lor cît și al moșierilor. Ministrul arăta că „săteanul — care „este temeliea casei celei mari, a Patriei“ — trebuie neapărat să se lumineze prin școli, este o datorie nu numai a guvernului, ci și a proprietarilor să-i ofere această posibilitate. Această datorie se impune deoarece pînă cînd „săteanul nu va ști carte, nu va fi luminat, nu putem avea nici agricultura bună, nici avere, nici dreptate, nici frăție, nici libertate și poate nici proprietate

¹¹ Ibidem, dosar 388/1866, f. 20—26; dosar 397/1866, f. 65—66; dosar 406/1866, f. 5, 19, 27, 81—83, 110—111 ș.a.

¹² Arh. St. Focșani, fond. Prefectura jud. Putna, dosar 14/1866, f. 45. (Vezi conceptul circularii, scrise de mîna lui Rosetti, la Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 525/1866, f. 30).

¹³ Ibidem, f. 57—58.

și nici chiar o țară". De aceea, Rosetti făcea apel la proprietari și arendași să contribuie cu o mică parte din averea lor — circa 2 000 lei — spre a se putea zidi, pînă în toamnă, localuri de școală încăpătoare în comunele lor, adevărate temple ale învățaturii, luminii și libertății. Totodată, el accentua că „numai școala va reda românismului conștiința viitorului său cel măreț și a marilor sale drepturi de existență și de independență în fața lumii”¹⁴.

Apelurile acestea erau frumoase, bine intenționate, dar prea puțin ecou au găsit în inimile proprietarilor și arendașilor. Sint puține cazurile în care moșierii și arendașii au contribuit eficient la construirea localurilor de școală în acel timp. Printre cei care, la îndemnul lui Rosetti, s-au oferit să construiască sau să doneze case pentru școală se numără: D. Hagî Christu Cantili din Ploieștiori jud. Prahova, Gr. Marghiloman din Chiojdeni jud. R. Sărat, Eufrosina Callimaki din Stănișești jud. Tecuci, Iancu Gheorghiu din Oraș-Avram județul Bacău, D. Burduja din Horlești jud. Iași, P. Cazimir din Icusești, jud. Roman ș.a.¹⁵. Ministrul dispune să se publice mulțumiri prin „Monitorul Oficial” pentru fiecare ofertă făcută „în sprijinul instrucțiunii publice”¹⁶; iar pe de altă parte, printr-o circulară către prefecți, își exprimă dezamăgirea că apelurile sale au găsit așa de slab ecou în sufletul moșierilor. În această situație, proprietarii refuzînd, iar comunele neavînd fonduri, Rosetti îi întreabă pe prefecți ce au de gînd să întreprindă ca pînă în toamnă să se poată înființa școli în toate comunele? El avertizează că dacă nu se vor lua măsuri va fi silit a demasca în ochii opiniei publice, prin presă, „pe culpabilii de asemenea indiferențe” și a cere pedepsirea celor ce fac greutăți învățămîntului¹⁷.

Spre deosebire de moșieri și arendași, numeroși primari din comunele rurale au răspuns cu entuziasm la circularele lui Rosetti, flatați de faptul că un ministru li se adresează direct și le cere sprijinul. De pildă, primarul din Breaza de Sus arată că primind circulara ministrului și „îndemnat de părinteștile și patrioticele” sale povețe, a procurat împreună cu toată obștea un local de școală încăpător, cu tot mobilierul trebuincios, la care frecventează peste 100 elevi, avînd și un „învățător bun, plătit voluntar de locuitori”¹⁸.

Primarul din Bătinești, jud. Putna, scrie — la 23 martie — ministrului că, îndată ce a primit circulara, comuna a cumpărat un local în centrul satului și roagă să se trimită cărți și un învățător bun pentru care el cedează salariul său, de 800 lei pe an, din dorința de a vedea „școala funcționînd cu o oră mai înainte”. Rosetti a dispus să se aducă primarului mulțumiri, „în numele națiunii”, prin „Monitorul Oficial” pentru oferta făcută „și totodată să se facă orice mijloc spre a i se trimite profesor și cărți”. Apoi, la 16 aprilie, ministrul a scris prefecțului de Putna de oferta primarului Iacob Chircov din Bătinești pentru înființarea școlii și l-a invitat a numi provizoriu pe normalistul I. G. Virgolici ca învățător, acesta urmînd a primi, pe lîngă salariul dat de guvern, și „adaosul de 800 lei pe

¹⁴ *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor...* sub îngrijirea lui C. Lascăr și I. Biberi, București, 1901, p. 1369—1370.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 387/1866, f. 47—48, 67—68; dosar 389/1866, f. 8 și 30; dosar 402/1866, f. 21—29.

¹⁶ Ibidem, dosar 405/1866, f. 144.

¹⁷ „Monitorul Oficial” nr. 109, din 20 mai 1866, p. 483.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 387/1866, f. 77—78.

an oferit de primarul respectiv". Tot atunci Rosetti scrie primarului mulțumindu-i pentru ofrandă și anunțându-l că a recomandat prefectului numirea învățătorului I. Virgolici. Întrucât învățătorul arătase că n-are mijloace pentru a se deplasa de la Iași la postul ce i s-a oferit, ministrul a intervenit la direcția poștelor să-i pună la dispoziție „o căruță cu 2 cai” să-l aducă la Focșani. Și astfel, după cum raporta prefectul lui Rosetti, școala din Bătinești „a început a funcționa” de la 2 mai 1866¹⁹.

În mai 1866, primarul comunei Țolești, județul Suceava, trimite lui Rosetti un adevărat raport asupra activității ce a depus-o pe linia aplicării legii instrucțiunii. El arată că a primit ordinele în acest sens „cu cea mai mare mulțumire”, a adunat „pe toți locuitorii din comună... în mai multe zile de sărbători” și, explicându-le legea, i-a convins de foloasele ce pot dobîndi „cînd copii lor vor învăța și ști bine carte”, încît ei, „deșteptîndu-se, peste cîteva zile am început a vedea pe săteanul nostru cu băiețușul și copilița de mîină aducîndu-i la școală și dîndu-i pe seama învățătorului”. S-a arătat sătenilor „că prin învățatură numai vor dobîndi cunoștința drepturilor lor politice și sociale, prin învățatură vor ști a-și iubi țara lor și a-și sacrifica totul pentru ea”. Primarul — ca și alți slujbași — a oferit o parte din salariu pentru închirierea unui local mai încăpător pentru școală în locul celui mic ce era, pînă se va putea clădi unul nou. În încheiere, primarul relatează că au și început a se vedea roadele principiului obligativității școlare²⁰.

Primarul din Poeni, jud. Iași, scrie lui Rosetti că, „primind acea circulară, avînd totodată mari dorinți de a avea școală” în comună, a pregătit toate cele necesare și a găsit și un bun învățător „pentru a lumina copii”, care voește să se transfere de la Birnova dacă ministerul este de acord. Ministrul a invitat pe revizorul școlar să comunice primarului că se aprobă „permutarea” învățătorului la Poeni și să caute un alt învățător pentru Birnova²¹. Primarul din Dămieniști, jud. Roman, arăta că în urma circularei a izbutit să convingă consiliul comunal și locuitorii să clădească un local nou de școală²². Cel din Pătroaia, jud. Dimbovița, raporta că citind circularele s-a convins că ministrul e un părinte care voește luminarea copiilor; că n-au avut de mult învățător fiindcă salariul era prea mic; acum însă comuna se angajează să contribuie cu 1800 lei pe an la salariul învățătorului, cu locuință, lemne și „patru chile de produse” și roagă să se înființeze școală și să se trimită „un bun profesor”²³. Rosetti dispune să se publice raportul primarului din Pătroaia în „Monitorul Oficial” spre a lua și alții acest exemplu. Cel din Cătunul raporta că a fost încurajat de circulara lui Rosetti prin care dă voie primarilor să i se adreseze direct „pentru trebuințele școlare, lucru ce în trecut nu era permis”. Arată apoi cum a sprijinit școala ajungîndu-se ca astăzi ea să fie frecventată de peste 100 de elevi, cetățenii contribuind la întreținerea localului, la procurarea lemnului, a cărților și a rechizitelor școlare. El menționează, totodată, că învățătorul e om sărac și n-a primit salariul de șapte luni. Pe raportul primarului Rosetti pune următoarea rezoluție: „să se scrie d-lui

¹⁹ Ibidem, dosar 413/1866, f. 12, 17, 27—28 și 48.

²⁰ Ibidem, dosar 425/1866, f. 10.

²¹ Ibidem, dosar 405/1866, f. 72—73.

²² Ibidem, dosar 404/1866, f. 78.

²³ Ibidem, dosar 397/1866, f. 41—42.

revizore a face îndată cercetare dacă în adevăr învățătorii nu s-au plătit de șapte luni și dacă acea neplată a provenit din cauză că casieria n-a plătit mandatele sau că s-au primit banii și s-au oprit de cel care i-a primit²⁴.

Învățătorii, institutorii și unii profesori au căutat să se conformeze recomandărilor și apelurilor făcute de Rosetti. Au ținut — sub conducerea revizorilor ori a unor directori de școli — întruniri ale corpului didactic, conferințe prin orașe și sate căutînd să-i lămurească pe locuitori atît în sensul circularilor, cît și a unei telegramme a lui Rosetti prin care se preciza că noul guvern nu va lua îndărăt pămînturile acordate foștilor clăcași de legea rurală și se recomanda să fie aleși în viitoarea constituțantă „bărbați capabili și integri“, iar învățătorii sătești să fie desemnați alegători direcți. Acest lucru i-a alarmat pe unii subprefecți și chiar pe cîteva prefecți de județe care au raportat guvernului că învățătorii și profesorii țin „discursuri incendiare“, fac agitație și întruniri politice tulburînd ordinea publică; în cîteva cazuri a fost nevoie de intervenția directă a lui Rosetti pentru a apăra pe învățători de urmărirea unor prefecți și subprefecți prea „zeleși“²⁵.

Pe de altă parte, o serie de profesori, institutori și numeroși învățători, din toate județele, arătînd că nu pot rămîne nepăsători la trebuințele țării și la apelul pentru „împrumutul național“ își oferă salariul pe cîte o lună de zile. Pe adresa trimisă în acest sens ministerului, la 15 aprilie, de învățătorii musceleni Rosetti pune următoarea rezoluție: „Primindu-se petițiunea... a 34 învățători sătești din jud. Muscel prin care fac ofrandă guvernului lefile lor pe trecuta lună decembrie, mă simt dator a o publica spre a arăta în public mulțumirea ce adresează guvernul numiților învățători care și-au manifestat simțimintele lor de patriotism, jertfind pînă și micul salariu de 50 lei pe lună ce este singura lor resursă“²⁶.

Pentru a impulsiona dezvoltarea învățămîntului public, Rosetti a rugat pe Carol Davila, pe P. S. Aurelian și pe unii membri ai Consiliului permanent al instrucțiunii să inspecteze și să îndrumeze școlile primare din unele județe informînd totodată ministerul de situația și trebuințele acestor școli²⁷. Apoi, ne mai cerînd avizul Consiliului permanent al instrucțiunii (organ consultativ al ministerului), a pledat în fața Locotenenții domnești pentru reînființarea serviciului revizorilor școlari, subliniind că de acesta „depinde în mare parte progresul instrucțiunii publice“. Obținînd asentimentul cerut, el propunea decretul de numire a nouă revizori școlari, decret pe care Locotenența domnească îl semnează la 23 martie 1866, urmînd ca repartizarea pe județe s-o facă ministerul²⁸. E drept, i s-a aprobat un număr redus de posturi, în comparație cu situația din anul anterior, cîte un revizor la 3—4 județe, dar a numit în aceste posturi pe cei mai activi și capabili dintre foștii revizori școlari. Totodată, la unele județe a numit și subrevizori dintre învățătorii mai destoinici; de pildă, la jud. Olt l-a numit subrevizor pe Tănase Constantin, fost deputat al sătenilor în Adunarea ad-hoc din 1857²⁹.

²⁴ Ibidem, f. 57.

²⁵ Ibidem, dosar 407/1866, f. 192; dosar 387/1866, f. 51—52.

²⁶ Ibidem, dosar 464/1866, f. 22—25.

²⁷ Ibidem, dosar 1088/1866, f. 71—86; dosar 383/1866, f. 54 și 70; vezi și „Monitorul Oficial“, nr. 59, din 15 martie 1866.

²⁸ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 454 I/1866, f. 58—61.

²⁹ Ibidem, f. 71—74 și 77.

Reintegrarea unor revizori și subrevizori a fost, de altfel, cerută și de mulți învățători care arătau că în trecut aceștia le țineau cursuri de pregătire în timpul verii, îi îndrumau cu ocazia inspecțiilor, stăruiau să li se dea salariile, lemnele și porumbul ce li „se cuvenea și altele“. Învățătorii mehedinteni, arătând că de când s-au desființat revizorii, au ajuns la cheremul primarilor din care „unii nici carte nu știu“, roagă pe institutorul superior din T. Severin să înfățișeze lui Rosetti situația lor spre a se face ceva ca școalele să progreseze³⁰. Revizorii — îndată după numire — au primit sarcina de a se ocupa : de îndrumarea și controlul învățămîntului, de extinderea rețelei școlare prin construirea de localuri spațioase ori repararea celor existente și prin aplicarea obligativității, de recrutarea cadrelor didactice și, totodată, de achitarea retribuițiilor restante la toți învățătorii.

Tot pe linia impulsiei învățămîntului, Rosetti a cerut prefectilor de județe să comunice lista „comunelor ce au nevoie de școli“, precum și a celor care au deja localurile pregătite sau în curs de pregătire, spre a se putea publica concursuri pentru ocuparea posturilor respective, adică pentru numirea învățătorilor³¹. De asemenea, le-a cerut : să execute pe arendașii moșiilor statului care nu și-au îndeplinit condițiile contractului de a clădi localuri de școală pe acele moșii ; să ia măsuri împotriva subprefecților și primarilor care-și neglijează îndatoririle legale ce le au față de întreținerea și repararea școlilor ori a obligativității învățămîntului primar ; să stăruie la casierile județene pentru achitarea grabnică a lefilor restante ale „învățătorilor sătești spre a nu-și mai pierde atât ei cât și copiii timpul de învățătură“³².

Cei mai mulți prefecți n-au rămas indiferenți la circularele ministrului instrucțiunii publice. De pildă, C. Deșliu, prefectul județului Bacău, raporta lui Rosetti că „patrioticele și călduroasele“ lui apeluri de a sprijini construirea de localuri „au produs cel mai viu interes în toate inimile“, că a luat măsuri pentru înființarea de școli pe la comunele unde lipsesc și pentru repararea și dotarea cu mobilierul necesar al celor existente, iar subprefecții îl informează săptămînal de mersul lucrărilor. Rosetti a hotărît publicarea în „Monitorul Oficial“ a unui extras din acest raport spre a stimula și pe alți prefecți să procedeze la fel³³.

O opinie oarecum diferită a avut prefectul județului Dimbovița. La 28 iunie 1866 acesta a scris ministrului că revizorul a depus la Prefectură planuri tip pentru construirea școlilor sătești dar comunele „nu dispun de fondurile necesare pentru asemenea clădiri“, care ar costa cam 200 galbeni fiecare. Comitetul permanent județean, neputînd obliga comunele la asemenea cheltuieli, a respins propunerile revizorului școlar. Dezamăgit, Rosetti a răspuns că știu toți cit de sărace sînt comunele ; de aceea a făcut apel la proprietari și arendași să contribuie — avînd și ei interese — la construirea localurilor de școală. „În circularele ce am avut onoarea a adresa d-lor prefecți — continua ministrul — am spus că am convingerea că dacă d-lor vor întrebuița înfrurirea d-lor morală asupra proprietarilor și arendatorilor ; dacă le vor vorbi cu acea căldură ce dă convingerea,

³⁰ Ibidem, dosar 398/1866, f. 56.

³¹ Ibidem, dosar 409/1866, f. 3—4, 16—18.

³² Ibidem, dosar 387/1866, f. 65—66 ; dosar 405/1866, f. 43—44, 90—91 ; dosar 512/1866, f. 37, 72.

³³ Ibidem, dosar 512/1866, f. 74.

credința, dacă le vor arăta foloasele cele mari și felurite ce vor culege în curind ca proprietari, ca arendatori și ca români, din răspîndirea învățaturii în comune, mai nici unul nu va rămîne care nu va face sacrificii pentru clădirea școalelor. Cei care n-ar putea anul acesta a clădi, tot vor găsi pe moșia lor o casă care să servească provizoriu de școală. Aceasta însă nu se va putea face, dacă administrațiunea nu o va voi cu cea mai deplină credință și stăruință³⁴.

Pentru a determina autoritățile locale să sprijine dezvoltarea învățămîntului primar, energicul ministru al instrucțiunii a recurs și la alte măsuri nu prea folosite pînă atunci. Astfel, a dat publicității, fragmentar sau integral, o serie de rapoarte ale revizorilor școlari ori ale învățătorilor în care se reliefa cum numeroși primari și chiar unii subprefecți mai ales în județele Botoșani, Iași, Suceava, Neamț, Dorohoi, Fălciu, Brăila, Prahova și Dimbovița își neglijează îndatoririle față de școală, ca opinia publică să cunoască și să dezaprobe indiferența lor. Cînd a aflat că unii subprefecți și primari persecută pe învățători, Rosetti a intervenit personal la Ministerul de Interne pentru pedepsirea culpabililor; iar cînd a fost informat de învățătorul din Costuleni că nu i s-a plătit leafa de nouă luni și că autoritățile, în unire cu arendașul, vor să desființeze școala spre a instala în local administrația moșiei, el a telegrafiat urgent prefectului de Iași: „Preotul, primarul și posesorul comunei Costuleni cer deființarea școlii vroidă a întrebuița localul spre alt serviciu; vă rog opriți aceasta; totodată vă rog a stăruî întru plata salariilor învățătorilor binevoind a-mi raporta de această întîrziere³⁵”.

Întrucît în iarna lui 1866 era o mare criză de învățători mai ales în Muntenia, agravată și de faptul că la examenul din toamnă fuseseră îndepărtați foarte mulți din cei nepregătiți ori neprezențați — în județul Argeș, de exemplu, au fost excluși 90 de învățători —, numeroase școli stăteau închise și copiii sătenilor erau privați de beneficiul învățaturii. În această situație, spre a evita o întrerupere prea mare a școlilor, la sugestia unor institutori superiori, Rosetti a hotărît să fie reintegrați temporar vechii învățători în posturile avute „însă să fie obligați ca în vacanță, la 15 iulie, să se supuie la un nou concurs”, alături de alți aspiranți pentru acele catedre³⁶. Pentru o mai bună pregătire a dascălilor sătești, Rosetti a încurajat pe institutorii superiori ai școlilor primare urbane din T. Severin, Craiova, Caracal și Tecuci — care s-au oferit singuri — și pe revizorii școlari să țină în timpul vacanțelor cursuri cu învățătorii din județe spre a le completa cunoștințele și a le da și noțiuni de pedagogie³⁷. Tot pentru a suplini „lipsa mare de învățători” calificați, el a propus ca în orașele unde sînt mai multe școli primare una din ele „să servească de școală primară normală” și a cerut Consiliului permanent de instrucțiune să elaboreze, de îndată, o programă specială pentru aceste școli³⁸.

³⁴ Ibidem, dosar 397/1866, f. 68.

³⁵ Ibidem, dosar 405/1866, f. 53—54; dosar 406/1866, f. 86—87; dosar 407/1866, f. 43, 85—90, 192; dosar 512/1866, f. 66—67, 72, 117; vezi și „Monitorul Oficial” din 11, 14 și 26 iunie 1866.

³⁶ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 390/1866, f. 11—12.

³⁷ Ibidem, dosar 399/1866, f. 204, 222—225; dosar 412/1866, f. 21; dosar 1096/1866, f. 34—36.

³⁸ „Monitorul Oficial” din 26 mai 1866, p. 429.

La 17 mai 1866, printr-o circulară, Rosetti recomanda prefectilor să încurajeze deschiderea de ateliere de meserii la sate, un fel de „inceputuri de școli profesionale“, în care fetele să învețe croitorie, broderie, țesătorie, cusături etc. Școlile de învățători ori de preoți care vor deschide asemenea ateliere și le vor conduce cu pricepere, învățând cel puțin zece fete ce vor frecventa concomitent și școala primară din sat — preciza ministrul — vor primi subvenții lunare de la guvern pînă la 10 galbeni³⁹. Măsura era menită să impulsioneze pe țărani să-și dea și fiicele la școală unde, pe lângă carte, aveau să învețe și meserii folositoare gospodăriei.

Tot la 17 mai, într-o circulară către revizorii școlari, el arată că institutorii au interpretat greșit dispozițiunile ministerului suprimînd, în ianuarie, registrele de prezență. De aceea, ministrul ordonă ca acestea să fie reintroduse împreună cu un registru special pentru inspecție la toate școlile publice și private⁴⁰. Pe aceeași linie, două săptămîni mai tîrziu, Rosetti trimite o adresă membrilor Consiliului permanent de instrucțiune în care arată că în 1864 ministerul a stabilit ca la școli să existe, pe lângă registrele de prezență și de inspecție, un al treilea registru „pentru trecera sub formă de jurnal cotidian a toată lucrarea sau progresul realizat de învățător sau profesor în fiecare clasă, pe fiecare zi“. Acest „registru de progres al școlii“ a prezentat mai multe avantaje: a facilitat îndrumarea și controlul dîndu-le o mai mare eficacitate, căci revizorul putea mai ușor observa cum au evoluat elevii de la o inspecție la alta confruntîndu-le cunoștințele „cu arătările registrului“; dascălii trebuind să scrie în acest registru, despre desfășurarea lecțiilor, cel puțin o pagină pe zi, dădeau astfel posibilitate organelor școlare superioare să constate „cum scriu și cu ce cunoștințe de ortografie și stil învățătorii și institutorii“; deprindea cadrele didactice „cu ordinea și regula“ și mai ales le „învăța a-și da purure seama de *cele ce fac*“ și de ceea ce „*nu s-a făcut*“. Dar, deși prezenta atîtea avantaje, în ianuarie 1865, la propunerea Consiliului permanent de instrucțiune, ministrul a hotărît desființarea „registrului de progres“ considerîndu-l împovărător și inutil mai cu seamă pentru școlile rurale. Acum, sesizat și de rapoartele revizorilor școlari despre necesitatea acestui registru, Rosetti cere membrilor Consiliului permanent să chibzuiască și să se pronunțe „dacă nu ar fi cu cale“ să se revină „la obligarea învățătorilor și institutorilor a ține jurnalul și registrul în cestiune“⁴¹. De altfel, pentru a cunoaște cum se desfășoară procesul de învățămînt, ministrul a ordonat revizorilor să trimită rapoarte după fiecare inspecție, iar cu 15 zile înainte de sfîrșitul anului școlar și dări de seamă ample „despre starea și populația școlară“, pe județe, însoțite de observații și propuneri de îmbunătățire⁴².

Deși era foarte sever în privința punerii în practică a principiului obligativității învățămîntului primar, ministrul se dovedea totuși înțelegător cînd era vorba de aplicat amenzi sătenilor nevoiași care nu-și puteau trimite copiii la școală. Astfel, la 30 mai, cînd prefectul de Fălciu arată ministrului că numeroși țărani din acel județ sînt foarte săraci și întrebă dacă „trebuie a se împlini“ pe acei „care nu-și trimit copii la școală de amenda prevăzută de lege“. Rosetti decide:

³⁹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura jud. Brăila, dosar 2712/1866, f. 81.

⁴⁰ Vezi „Monitorul oficial“ din 19 mai 1866, p. 479.

⁴¹ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 525/1866, f. 13—17.

⁴² Ibidem, f. 308.

„Să li se facă cunoscut că pentru acest an li se iartă, în considerarea lipsei în care sunt. Subprefecții însă pe viitor să stăruiască a-i face să înțeleagă interesul ce au copiii lor să învețe carte și să aplice pentru viitor legea la întâia abatere iară nu să lase a se grămădi amenzile“⁴³. La fel de înțelegător s-a arătat și față de revendicările învățătorilor bazate pe legislația anterioară Unirii. Când învățătorii mehedințeni i s-au plins că din 1863 nu li s-a mai dat cele „2 chile de bucate pe an“ și nici nu li s-a mărit leafa spre a compensa aceasta, încît sînt puși în situația de a demisiona, Rosetti a cerut prefectului ca petiționarii „să fie satisfăcuți pentru trecut“, întrucît „după vechile legi au dreptu la asemenea despăgubire“⁴⁴.

Oricum, prin măsurile luate de Rosetti numărul școlilor primare și al elevilor a sporit simțitor în primăvara anului 1866, starea localurilor s-a ameliorat, iar calitatea învățămîntului s-a îmbunătățit de asemenea. Rapoartele revizorilor școlari oglindesc această situație. De pildă, la 30 mai, I. P. Eliade, revizorul județelor Argeș, Vilcea și Muscel, după ce arată că s-au clădit unele școli și s-au reparat altele, în privința frecvenței elevilor, precizează: „școlile au fost destul de populate în raport cu spațiozitatea localelor și aceasta mai mult prin influența morală, decît prin măsuri executive prevăzute în lege“⁴⁵.

Deși s-a interesat mai mult de învățămîntul primar, n-au scăpat preocupărilor lui Rosetti nici școlile secundare și facultățile. El urmărea: calitatea procesului de învățămînt, conduita morală a profesorilor, ocuparea posturilor vacante cu cadre calificate, dotarea școlilor cu material didactic, disciplina și frecvența elevilor și studenților și în primul rînd a bursierilor⁴⁶.

Avînd ca principiu a se lăsa inițiativa și libertatea cadrelor didactice de a-și spune deschis părerea despre problemele învățămîntului, el a hotărît ca discursurile directorilor de școli, rostite cu ocazia distribuirii premiilor, să nu mai fie controlate, fiecare fiind liber a „propaga lumina“ cum îi va cere conștiința și patriotismul. Rosetti a luat și măsuri severe de ordin administrativ cînd a constatat abateri grave de la regulament. Astfel, în urma activității necorespunzătoare, a destituit pe directoarele școlilor centrale de fete din București și Iași, pe directoarea școlii de fete din Ploiești, și a numit comisii de reorganizare a acestor școli⁴⁷. A destituit pe profesorul Nifon Bălășescu, de la Liceul Matei Basarab, pentru abateri de la morală⁴⁸. A cerut și obținut, de asemenea, destituirea mitropolitului Moldovei Calinic Miclescu implicat în acțiunile separatiste, din 3 aprilie 1866, de la Iași⁴⁹.

Pentru Universitatea din Iași, la propunerea rectorului Titu Maiorescu, Rosetti a recomandat Locotenenței domnești — iar din mai 1866 domnitorului Carol — numirea unor profesori suplinitori la catedrele vacante, ca învățămîntul să nu sufere pînă la organizarea concursurilor. De asemenea, la insistența ministrului

⁴³ Ibidem, dosar 404/1866, f. 81 și 110—111.

⁴⁴ Ibidem, dosar 398/1866, f. 107—108.

⁴⁵ Ibidem, dosar 512/1866, f. 37.

⁴⁶ Ibidem, dosar 439/1866, f. 52 ; dosar 438/1866, f. 369.

⁴⁷ Ibidem, dosar 364/1866, f. 367 ; dosar 1123/1866, f. 101—102 ; vezi și N. St. Isar, *Activitatea lui C. A. Rosetti ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în 1866*, în „Studii“, 19, nr. 6/1966, p. 1182.

⁴⁸ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 734/1865, f. 457—458.

⁴⁹ Ibidem, dosar 1029/1866, f. 2—5.

instrucțiunii profesorii Gr. Cobălcescu și I. Ciurea, care împliniseră doi ani de provizorat, au primit „întărirea definitivă“, adică titularizarea. Toate decretale de numire sînt contrasemnate de C. A. Rosetti, ca ministru de resort⁵⁰.

Faptul că nu împărțeau aceleași vederi politice cu Titu Maiorescu, nu l-a împiedicat pe Rosetti să-l apere pe acesta de criticile colegilor săi veniți din Transilvania care nu-l voiau rector pe considerentul că era prea tînr (avea abia 26 de ani, nu 40 cît prevedea legea). La 2 martie 1866 Maiorescu i-a telegrafiat ministrului că-i imposibilă constituirea „autorităților universitare“ după legea instrucțiunii și l-a rugat să mijlocească suprimarea unor articole referitoare la etate. Pe telegramă Rosetti a pus rezoluția următoare: „Pînă să se poată cere modificarea legii, în considerarea lipsei ce avem de bărbați mai mulți care să poată împlini această înaltă funcțiune și care să aibă calitățile cerute și serviciul cerut de lege, să se aleagă cu titlul de provizoriu un rector“⁵¹. Drept urmare, la 24 martie, întrunindu-se membrii Consiliului academic al Universității au ales, cu majoritate de voturi, pe Titu Maiorescu ca rector provizoriu; tot atunci s-au ales și decanii celor trei facultăți. Profesorii P. Suci, St. Emilian, St. Mikle și I. Gheorghiu — care ceruseră inițial amînarea alegerilor — au protestat împotriva alegerii rectorului, calificînd-o „abuzivă și ilegală“ — pentru că au participat și suplinitorii iar unii titulari au lipsit — și cerînd ministrului s-o anuleze⁵².

Rosetti le răspunde celor patru profesori universitari, cu o francheță și o putere de convingere tulburătoare, disecînd punct cu punct toate acuzațiile aduse lui Maiorescu și ministrului. În răspunsul său — de peste 15 pagini — ministrul le arată că din vina lor nu li s-a acordat încă împămîntenirea și n-au putut fi aleși, că întrucît nu-s suficienți profesori care să corespundă prevederilor legale (cetățenie, etate și 8 ani de serviciu) iar legile nu se pot schimba „oricînd și oricum“ după placul unui individ, a fost nevoit să recomande o alegere provizorie de rector ca Universitatea ieșeană să nu se desființeze, ca tineretul să aibă unde învăța. Au participat și suplinitorii deoarece nu din vina lor nu s-au ținut concursurile, de un an de cînd sînt catedrele vacante, ci pentru că nu s-au prezentat mai mulți candidați să le ocupe. Face apel la împăcare întrucît toți trebuie să iubească și să susțină Universitatea din Iași; este o datorie de onoare — accentua Rosetti — „a o respecta și a-i da tot ce-i mai trebuie spre a se împlini și a deveni întru toate demnă de una din capitalele României și care, după mine, este menită a deveni capitala științei“. Le cere să-și dea cu toții mîna, să uite relele trecutului, să lucreze cu abnegație pentru dezvoltarea învățămîntului și a țării. „Școala — preciza el în finalul scrisorii — este temeliea cea mai puternică a Unirii, a naționalității, a dreptății și a libertății“. Profesorii să fie „drepti, buni și totdeauna gata pentru orice sacrificiu“, să fie „la înălțimea sfintei misiuni“ ce au. „De aceea, vă conjur să înlăturăm aceste neînțelegeri triste și să mergem cu toții înainte și fără șovăire pe calea cea mare ce se deschide“⁵³.

Se pare că această scrisoare a avut darul să aplaneze disensiunile dintre profesorii menționați și rector. Pledează în acest sens telegrama lui Maiorescu din 25 mai și adresa, semnată de rector și de profesorii ieșeni, prin care ministrul

⁵⁰ Ibidem, dosar 476/1866, f. 162—163, 181, 190—191, 236—243.

⁵¹ Ibidem, dosar 439/1866, f. 108 și 117.

⁵² Ibidem, f. 296—304.

⁵³ Ibidem, f. 313—328.

instrucțiunii era rugat să intervină pentru eliberarea profesorilor P. Suciuc și I. Gheorghiu ce fuseseră arestați de prefect deoarece participaseră la „comitetul format pentru subscrierea petițiunii relativă la chestiunea evreilor”⁵⁴. Rosetti a telegrafiat imediat rectorului: „Diseară, cel mult mâine, sper a vă trimite împlinirea dorinței”; apoi a intervenit la președintele Consiliului de Miniștri și la vicepreședintele Adunării și profesorii au fost eliberați; la Iași s-a trimis o anchetă în urma căreia prefectul abuziv a fost înlăturat⁵⁵.

Rosetti a făcut numiri de suplinitori și la Universitatea din București la propunerea rectorului Costaforu și a decanului A. Treboniu Laurian pentru Facultatea de litere. Aici a numit, în martie, pe P. Cernătescu, fost profesor la Liceul „Sf. Sava”, care mai suplinise și anul anterior „catedra de istorie universală critică” (rămasă vacantă prin pensionarea lui Florian Aaron) și era cerut și de studenți fiind apreciat „pentru metoda și cunoștințele sale întinse”⁵⁶; iar în aprilie pe C. Răceanu, licențiat în litere la Paris, la „catedra de estetică, pedagogie și didactică”, înființată în aceeași lună⁵⁷.

La 16 februarie un număr de 14 studenți de la Facultatea de științe, printr-o petiție, roagă pe Rosetti să reintegreze pe prof. I. Fălcoianu care fusese îndepărtat printr-un abuz. Ministrul a trimis petiția Consiliului permanent al instrucțiunii spre a analiza cazul și a-și exprima punctul de vedere. Membrii acestui consiliu au pus pe petiție rezoluția: „La dosar, nefiind elevii în drept a face cerere pentru numire de profesori”⁵⁸. Văzînd că nu primește nici un rezultat, Rosetti a participat personal la următoarea ședință a Consiliului permanent unde, ridicînd acest caz, după dezbateri, s-a hotărît în unanimitate reintegrarea prof. I. Fălcoianu la catedra de calcul diferențial și integral de la Facultatea de științe. Ca urmare a referatelor ministrului instrucțiunii, Locotenența domnească a decretat aceste numiri de profesori⁵⁹.

Pledînd pentru îmbinarea învățămîntului teoretic din Facultatea de științe cu aplicarea lui în practică, Rosetti a cerut Consiliului permanent să facă propuneri urgente pentru a da viață prevederilor legii instrucțiunii referitoare la înființarea pe lîngă numita facultate a mai multor „școli de aplicație pentru silvicultori, ingineri etc.”⁶⁰.

Numirea celor doi profesori suplinitori la Facultatea de litere, ca și numirea revizorilor școlari, a fost constatată de un grup de profesori secundari din București — în frunte cu I. Massim de la Liceul „Sf. Sava” — care, considerîndu-se nedreptățiți, au reclamat ministrului că s-a făcut prin încălcarea legii instrucțiunii și au cerut o soluționare adecvată⁶¹. Rosetti a trimis petiția profesorilor secundari la Consiliul permanent de instrucțiune — organ care fusese în prealabil consultat de ministru la toate numirile făcute cu excepția revizorilor — să se pronunțe dacă a fost sau nu o încălcare a legii și să dea soluția de îndreptare. Dar, membrii acestui consiliu nu s-au putut pune de acord să formeze o majoritate ci și-au for-

⁵⁴ Ibidem, f. 379, 420.

⁵⁵ Ibidem, f. 380, 420 și 462—463.

⁵⁶ Ibidem, dosar 476/1866, f. 166—169 și 183—184.

⁵⁷ Ibidem, f. 193 și 207—208.

⁵⁸ Ibidem, f. 23.

⁵⁹ Ibidem, f. 17—20.

⁶⁰ „Monitorul oficial” din 26 mai 1866, p. 499.

⁶¹ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 476/1866, f. 195 și 223.

mulat separat opiniile contradictorii, fapt ce l-a dezamăgit pe ministru. A urmat un schimb de adrese cu reproșuri din partea ministrului și cu explicații, justificări și apeluri de împăcare, din partea membrilor Consiliului de instrucțiune. Rosetti „cu părere de rău”, le atrage atenția membrilor Consiliului, la 17 mai, să nu mai întîrzie lucrările, să le acorde „mai mult timp ca astfel să nu aibă nimeni dreptul să reclame în contra d-voastră și a mea”, iar la 23 mai le reproșează lipsa de unitate care-i face să nu poată „hotărî de s-a călcat sau nu” legea și, prin urmare, dacă reclamația profesorilor secundari „este sau nu întemeiată!”⁶². În această situație Rosetti a apelat la Consiliul de Miniștri care, deliberînd asupra neînțelegerilor ivite, la 1 iunie, a recunoscut — printr-un jurnal semnat de întregul guvern — că numirea revizorilor școlari, ca și numirile de directori, decani etc. sînt de competența ministrului instrucțiunii și, ca atare, sînt făcute „în marginea legii”⁶³. Prin aceasta, conflictul dintre ministru și Consiliul permanent de instrucțiune s-a aplanat.

Rosetti a încurajat și învățămîntul artistic atît prin oferirea de burse în țară și străinătate pentru elevii de la școlile de belle arte ori de muzică și declamație, cît și prin încurajarea și stimularea profesorilor. La 15 februarie 1866, cînd Matei Millo roagă pe ministru să-i accepte demisia din postul de profesor la catedra de declamație intrucit, în urma rezilierii contractului direcțiunii teatrului național, este nevoit să dea reprezentații, în timp de iarnă, prin orașele de provincie pentru a-și cîștiga existența, Rosetti îi răspunde marelui artist în aceeași zi: „Vă rog, ca în interesul artei ce iubiți și căreia v-ați sacrificat, să rămîneți la post; căci ori cari ar fi măsurile ce s-ar lua în privința teatrului român, vă asigur, domnul meu, că guvernul... nu va putea primi ca dv. să vă preumblați prin provincie spre a vă dobîndi hrana, ci veți avea locul, totdeauna locul ce vi se cuvine și care ați știut să-l dobîndiți singur prin talent și artă”⁶⁴. O scrisoare asemănătoare i-a trimis ministrul și lui Al. Flechtenmacher cînd și acesta, din cauza greutăților materiale, își dăduse demisia din postul de director al Școlii de muzică și declamație: „Am văzut cu multă părere de rău demisiunea d-voastră din funcția de director al Școlii de muzică și declamațiune. Zelul și amoroarea ce aveți pentru artă îmi sînt o garanție sigură pentru progresul acelei școale. Vă rog dară domnul meu — încheie Rosetti —, a rămîne la Direcțiunea acelei instituții, asigurîndu-vă că se vor lua măsurile necesarii pentru a vă ușura de sarcinile materiale”⁶⁵. Ambii au rămas la post și au fost sprijiniți de ministru să învingă greutățile.

La propunerea lui Rosetti, Locotenența domnească a „reîntărit” pe Vegezzi Ruscalla în funcția „de profesor pentru cursul de istorie și literatură română la Turin” și corespondent „al bursierilor români din Italia”; de asemenea a numit pe Ubicini — drept recunoștință „pentru eminentele servicii aduse de mai mulți ani României” — în funcția de corespondent al guvernului român pentru bursierii noștri din Franța, cu o retribuție anuală de 14.000 lei prevăzută în bugetul

⁶² Ibidem, f. 219—223; dosar 492/1866, f. 2—18.

⁶³ Ibidem, dosar 492/1866, f. 13—16.

⁶⁴ Ibidem, dosar 443/1866, f. 48.

⁶⁵ Ibidem, f. 177—178.

statului⁶⁶. Tot datorită intervenției ministrului instrucțiunii, s-au acordat burse și stipendii mai multor studenți români care învățau la universitățile din străinătate, inclusiv unor studenți transilvăneni lipsiți de mijloace⁶⁷. Aproape de fiecare dată el pretindea petiționarilor să trimită mai întâi certificate ori alte dovezi concludente, în privința zelului depus la învățătură, spre a vedea dacă se justifică ajutorul solicitat⁶⁸.

Pentru stimularea elaborării lucrărilor științifice și literare, ministrul a cerut, la 2 mai, membrilor Consiliului permanent al instrucțiunii să întocmească un regulament de premiere a celor mai de seamă opere ce se vor publica, în cursul fiecărui an în toate provinciile românești. Exact peste o lună acest regulament a fost elaborat⁶⁹. Un alt regulament cerea Rosetti pentru organizarea de concursuri cu premii între elevii cei mai buni ai diferitelor școli, desemnați în urma rezultatelor obținute în fiecare an școlar. Menite să ridice calitatea învățămîntului, să cointerezeze pe elevi, să le creeze o stare de emulație, aceste concursuri urmau să se facă pe specialități, între școlile de aceeași categorie, chiar din toamna lui 1866 întrucît regulamentul fusese definitivat pînă în iunie⁷⁰. Aceste concursuri anticipau olimpiadele din zilele noastre.

Arătînd că o condiție de bază a ridicării nivelului învățămîntului o constituie stimularea morală și materială a corpului didactic, Rosetti a pregătit și înaintat Consiliului de Miniștri, la 5 mai 1866,⁷¹ un proiect de lege privind salarizarea diverselor posturi școlare în funcție de vechime, calificare, conștiinciozitate și lucrări. Se preconizau în proiect 4 categorii de funcții didactice: provizorie, gradul I, II, III. Salarizarea pentru funcția provizorie era 2/3 din cea rezervată gradului I, pe care Rosetti o fixase pentru învățători și profesori secundari la cel puțin dublul salariului primit de aceștia în 1866. După o vechime de 12 ani se trece la gradul II majorîndu-se salariul cu 50%, iar după 20 de ani se trece la gradul III duplicîndu-se suma gradului I. Se puteau obține gradele în numai jumătate din timpul prevăzut dacă profesorii elaborau manuale sau alte lucrări științifice ori literare aprobate de forurile competente, dacă obțineau titluri ori recompense academice sau dacă elevii lor obțineau, 2 ani la rînd, premii la concursurile generale dintre licee ori gimnazii. Și învățătorilor și institutorilor li se putea reduce stagiul la jumătate pentru obținerea gradelor dacă aveau la școală o frecvență de 4/5 din copiii recenzați, dacă dovedeau că au învățat a serie și citi și noțiuni de istoria țării pe cel puțin 120 de adulți din comună prin cursuri serale ori duminicale, sau dacă și-au îmbunătățit metodele de predare la clasă în așa măsură încît să primească laudele Consiliului general al instrucțiunii în două sesiuni ale sale. Acest interesant proiect de lege, publicat în ziarul „Românul” din 2 iunie 1866 și menit să impulsioneze învățămîntul și să contribuie la ridicarea maselor populare prin cultură a căzut în desuetudine odată cu părăsirea ministerului de către Rosetti.

⁶⁶ Ibidem, dosar 438/1866, f. 369; vezi și „Monitorul oficial” din 15 martie 1866, p. 261.

⁶⁷ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 437 II/1866, f. 73.

⁶⁸ Ibidem, dosar 438/1866, f. 621, 637—639, 690.

⁶⁹ Ibidem, dosar 360/1866, f. 418—422.

⁷⁰ Ibidem, dosar 1123/1866, f. 138.

⁷¹ Ibidem, dosar 499/1866, f. 4.

Iubind istoria, ministrul Rosetti a încurajat și sprijinit materialicește pe B. P. Hașdeu să publice o serie de documente importante (inclusiv manuscrite ale lui D. Cantemir) în „Arhiva istorică a României“, insistând pe lângă directorul Imprimeriilor statului să i se dea prioritate la tipărire spre a putea apare cât mai repede fiecare fascicolă⁷². De asemenea, s-a îngrijit de conservarea monumentelor și a izvoarelor istorice⁷³. Cînd Cezar Bolliac, directorul Arhivelor Statului din București, i-a cerut permisiunea de a aduce în capitală documentele cele mai importante din Arhivele Statului Iași, Rosetti s-a opus categoric arătînd că „a se lua documentele istorice... ar fi o nedreptate“, ar fi o centralizare vătămătoare. „Se pot însă a se trage copii după orice acte însemnate ca să se depună la arhivele din București — preciza ministrul —, precum se pot treptat trage copii după cele de aici și depune la arhivele din Iași. Cu acest mijloc... vom respecta averea fiecărei localități și vom înlesni totodată și studiile sau lucrările istorice, făcînd astfel ca în fiecare centru mare să se poată găsi tot ce posedăm în acte istorice“⁷⁴. În aprilie 1866 Rosetti a lansat și o chemare istoricilor de renume „din toate unghiurile României“ să colaboreze la întocmirea unui tratat de istorie națională⁷⁵.

Dacă la toate acestea mai adăugăm faptul că tot el a întocmit referatul către Consiliul de Miniștri și Regulamentul pentru formarea Societății literare române și a determinat aprobarea și constituirea acestei prestigioase instituții culturale — care va deveni Academia Română — propunînd și primii ei membri din provinciile românești aflate sub stăpînirea străină⁷⁶, observăm cît de bogată și de însuflețitoare a fost activitatea lui C. A. Rosetti în cele cinci luni cît a stat, în 1866, în fruntea Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

⁷² Ibidem, dosar 485/1866, f. 25—34.

⁷³ „Monitorul oficial“ din 5 mai 1866, p. 427.

⁷⁴ „Monitorul oficial“, nr. 75, din 7 aprilie 1866, p. 334.

⁷⁵ Vezi N. St. Isar, *op. cit.*, p. 1188.

⁷⁶ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dos. 740/1865, f. 5, 13—14